چل دێر(چیا دێرك) ب تنێ ئەفسانەیە!

کوڤان ئحسان یاسین

زانستێ شینوارناسیێ ب هەمی تایێن خوڤە بەربەلاڤییەکا باش ل کوردستانێ نەکریە کو تێدا تایبەتمەندێن شینوارا بشێن چەند تیشکەکا بەردەنە سەر دیروکەکا (دێ بێژین نیڤ دروست)! و گەهشتن ب هندەک ئەنجامێن باش، ئەڤە ژی ژبەر دوو ئەگەرا، یا ئێکێ نەبوونا ڤەکولینێن زانستی ل دەڤەرێن جودا جودا یێن کوردستانێ (ئەز د باوەردا مە ب تنێ ١٠٪ ژ شارستانیەتا کوردستانێ هاتیە دیارکرن)، و یا دوویێ سایکلوژیەتا رژێمێن ئێک ل دویڤ ئێکێن عێراقێ ئەو دەرفەتە نەدایە ڤەکولینان ل جهێن شینواری و شارستانی ل کوردستانێ بهێنە کرن بو گەهشتن ب هندەک ئەنجامێن پێدڤی، ئەڤێ ژی قەرەبالغەک دناڤ دیروکینڤێسادا دروستکریە و هەر ئێک دیروک و ناڤا وەکی خو شروڤە دکەت و ل دویڤ بەرژەوەندیێن خو بێ هەبوونا چ دیکومێنتا، ئەڤە ژی!! بوویە ئاستەنگەک ل بەر سینگێ تایبەتمەندا.

دناڤا خەلکێ مەدا کومەکا ئەفسانەیان هەنە (یا دیارە کو زانستێ ئەفسانەیان زانستەکێ مەزنە و گەلەک بەرفرەهە ب دوو یان سێ رێزەکا ئەم یا پێدڤی نا گەهینین!) و ئەڤ ئەفسانە ژی ژ بوشایەکێ نەهاتینە و ل سەرێ بابەتێ خو مە تێرمێ ئەفسانە ب کارئینایە چونکە ئەو بخو جهێ گومانێ یە و مە پەیڤا ئەفسانە یا دایێ چونکە چ دیکومێنت ل بەر دەستێ مە نینن.ئەفسانە دهێتە پێناسەکرن وەکی کومەکا رویدانێن کومەلایەتی، ئاینی، کەسایەتی، سێربەندی دناڤا ئاشوبا گەلەکی دا هاتینە تێکڤەدان و تێکشلقاندن و دروست کرن و رەنگە ل بەراهیا خو راستیبیت و هێدی هێدی تێکهەل دبیت دگەل هێرڤە و هوڤە و ل دوماهیێ دبیتە (mythology _زانستێ ئەفسانەیان) و ئەفسانە ژی یا پەیوەندیدارە ب دوو لایاڤە یا باش (وەکی سەرکردەیەکێ باش یان کەسەکێ خێرخواز) و یا خراب (وەکی سەرکردەیەکێ ستەمکار یان دەهبەیەکی) و چیڕوک و چیڤانوکێن کوردا پڕن ژ ڤی لایی و نڤیسەرێن تایبەتمەند دشێن خو ل ڤێ چەندێ بکەنە خودان.

چل دێر پەیڤەکە خەلکێ بامەرنێ دناڤ خودا دپەیڤن وەسا دهێتە شروڤەکرن کو ناڤێ وی چیایە ئەڤێ دکەڤیتە روژهەلاتا بامەرنێ کو دبێژنێ چیا دێرکی (ئەڤ ئاخڤتنە دناڤ خەلکیدا یا بەربەلاڤە کو ناڤێ چیا دێرکی ژ چل پیرەکا - راهبا- هاتیە یان هەبوونا چل دێرا!!) ئەرێ گەلو ئەڤ تێرمە ژ چ هاتیە؟ ئەرێ بوچی رامانا پەیڤا چیا ب تنێ ل ڤێرێ ژمارە ٤٠ ە؟ و یا ئەم دزانین کو پەیڤا چیا پەیڤەکا کوردەواریە!.بو بەرسڤدانا ڤان پرسیارا پێدڤیە ئەم بەرێ خو بدەینە جهێ جیوئارکیولوجیێ# بامەرنێ،دیسان بەرسڤا ڤێ پرسیارێ ب تنێ ژ وێ چەندێ دهێت ئەو بیردوزا دبێژیت کو مروڤ ژ چیایا بەرەف دەشتێ چوویە،ئەرێ بوچی د قوناغا ڤەگوهاستنا جهێ بامەرنێ ژ دەشتێ بەرەف چیای چوویە؟! و یا دهێتە گوتن و نڤێسین کو قوناغا ئێکێ یا ژیانێ ل بامەرنێ ژ دەڤەرا

بەحفانێ و ئاقاری بەرەف چیا چوویە ،بێ گومان ئەڤە تشتەکێ ژ راستیێ دویرە چونکە راستە ل گەلەک جها شینوارێن دێرین هاتینە دیتن ئەڤە ژی ب رێیا دەرفەتا بو ژ هێرڤە و هوڤە!! ئەرێ چ ڤەکولینێن ئارکیولوجی ئەکادیمی ل بامەرنێ تا نها هاتینە کرن ؟بێ دوو دلی دێ بێژم نەخێر.

ئەرێ ناڤێ بامەرنێ ئەڤێ ئەفسانەیێ نێزیکی راستیێ دکەت؟

بیر و باوەرەکا هەی کو د ژێدەرێن سریانی دا هاتیە دبێژیت ناڤێ بامەرنێ ژ (خانیێ موکم و ئاسێ)هاتیە، هەلبەت نڤیسەرێ کورد خودێ ژێ رازی(ئەنوەر مایی) ئەڤێ بیر و بوچوونێ ب دویر ژ راستیێ و زانستی دزانیت،ئەڤە ژی یا بوویە دیاردەیەک کو هەر ناڤەکێ ب پیتا(ب) دەست پێ بکەت دێ بێژن ئەڤ ناڤە ئارامیە!!.دیسان ماموستا(جەمال بابان) پشتا خو ب ڤێ بیر و باوەرێ گەرم دکەت، لێ چ دیکومێنت ددەستدا نینن،لێ یا زانایە کو ل ڤان دویماهیکا دەمێ کولانا گورەکی ل مەزارێ کەندالا شینوارێن شورەکێ مەزن دەرکەڤتینە و رەنگە ئەو شورێ مەزن بیت ئەڤێ دگەهشتە سەر مەزارێ روژئاڤایێ گوندی و د وی دەمیدا ژیان ل سەرێ بامەرنێ بوو نەک ل خارێ !ئەڤە ژی مەزنترین بەرسڤە بو وێ بیردوزا دبێژیت کو ژیان ل بامەرنێ ژ خارێ بەرەف ئەڤرازی چوویە.ژ لایەکێ دیڤە ئەگەر ئەم بەرێ خو بدەینە مالا ئاسێ یا کو نڤیسەر (جەمال بابان) دبێژیت ژ گەلەک لایاڤە بامەرنێ یا ئاسێیە ب تایبەت دەمێ مروڤ ل خاریا چیا دێرکی بەرێ خو ددەتێ ب تنێ ژ لایێ باشوری ڤە بامەرنێ یا ڤەکریە ل سەر دەڤەرا سپنێ بەهدینا، بەرامبەر ڤێ چەندێ (یوسف توما) کو دانعومرەکێ ئێنشکێ یە گوت:رامانا ناڤێ بامەرنێ (خانیێ ئاڤاهیایە_بیت العمارە)، رەنگە ئەڤ بوچوونە یا نێزیک بیت ژ راستیێ، چونکی هەر جهەکێ مروڤ ل بامەرنێ بگەریت دێ شینوارێن کاڤل و ئاڤاهیا بینیت و گەلەک جها دیارە کو کوچکێن شاە و میرا نە،بەلێ ئەو جهێ کو دبێژن جهێ چل دێرانە(ئەگەر جهێ چل ئاینپەرستا بیت) یا دویرە ژ راستیێ چونکی چ جهێن وەسا دیار نینن و بەرامبەر ڤێ چەندێ ئەو جهێ بەحس لێ دهێتە کرن جهەکێ ئاسی یە و چ جهێن راست و تەخت ل سەر نینن و جهێن گرنگ ل نێزیک دیوارێن باژێرا نە دهاتنە دروست کرن ب تایبەتی ئەگەر ئەم بەحسێ دێرا و جهێن ئاینی بکەین.ل ڤێرێ پرسیارەک سەرهەلددەت و دبێژیت ئەرێ ئەو جهێ چل دێرا ل کیڤەیە؟!دیسان شورێ بامەرنێ(بو ئێکەم جار ئەڤی تێرمی دێ ب کارئینم) یێ کەڤن ل خاریا وی یە ب چەند مترەکا بەلێ ئەڤ چەندە ژی وێ بیر و باوەرێ ب دویر ژ زانستی دگەهینیت کو ناڤێ چیا دێرکی ژ چل دێرا یان ژ ئێک دێر ژی هاتبیت و رەنگە ئەڤ چەندە هەبیت لێ نە ل چیا دێرکی.

کەڤناتیا بامەرنێ ئەفسانە پێڤە دروست کرینە!

ئەگەر ئەم بەرێ خو بدەینە وان جهێن شینواری ئەڤێن ل بامەرنێ ماین با هرا پتر دکەڤنە باکور و باکورێ روژئاڤا بامەرنێ، هەلبەت هەر ئێک ب ناڤەکی گەلەک ژ وان ناڤا نەدیارن کا بنەکوکا وان ژ کیڤە هاتیە و چ زمانن!، ئەڤێ ژی پێدڤی ب ڤەکولینێ هەیە.دیسان هەبوونا وان جهێن شینواری وێ بیردوزێ

رەت دکەت ئەڤا دبێژیت کو بامەرنێ ژ خوارێ بو سەری چوویە ژ لایێ ڤەگوهاستنا گوندی ڤە.ئەو ئەفسانەیا دبێژیت (بێژنک ل سەر بانێ خانیەکێ بامەرنێ هاتە بەردان نە راوستا تا گەهشتیە ژێریا بامەرنی!!) یا د جهێ خودایە ئەڤە ژی دیار دکەت کو بامەرنێ ددیروکا خودا باژێرەکێ مەزن بو و گەلەک خەلک لێ دژیا و رەنگە ئەڤ ئاخڤتنە یا دروست بیت،بەلێ دیار دبیت کو ژیان ژ بەتەنا نەعوسکا و گەلی بەرەف خارێ هاتیە.دیسان باهرا پتر ژ جهێن ئاینی دکەڤنە بەتەنا نەعوسکا (هەر ژ ناڤێ وی دیارە کو جهێ ئاینی یە) ژ بلی ڤێ چەندێ کومەکا شینوارا ل دەڤەرا گەرێ هەنە و شینوارێن دێرەکا مەسیحیا ب هویری لێ دەردکەڤن.دیسان دێ بو هەوە نمونەکا دی ڤەگێرم کو بامەرنێ ل سەری بوو پاشی هاتیە خوارێ دەمێ هاتنا لەشکەرێ بوسلمانا بو دەڤەرێ ل سالا ١٨ کوچی ب سەرکردایەتیا (عتبە کورێ فرقد) والیێ مویسلێ و (نەعمان کورێ مقرنی) هێرشا لەشکەری کریە سەر دەڤەرا بەهدینان ل (گرێ سیدی) شەرەک دروست ببوو ژ ئەنجامێن ڤی شەری پیروزیەک ئەڤی گری وەرگرت و گەلەک گور لێ هاتینە دیتن دەمێ پشکنین و ڤەکولینێن رێکخراوا (MAG) لێ دهاتنە کرن ژ بەر ڤێ چەندێ ژی دبێژنە ڤی گری (گرێ سەحابا) هەلبەت شەر ژ دەرڤەی باژێرا دروست دبوون و رەنگە ل خاریا شورێ بامەرنێ ئەڤ شەرە هاتبیتە کرن، و ل چاخێ چوارێ زاینی مەترانخانەک ل بامەرنێ هەبوو ب سەروکاتیا مەتران (شملێ) و دچیروکا ژیانا (مار زبعای) دا هاتیە کو ئەو کانیا دبێژنێ قەشیلو ناڤێ وێ دزڤریتەڤە بو (قەشە ئێلیا)ی و خەلکی گەلەک ئەفسانێن عاتفی پێڤە دروست کرینە.

ئەرێ بامەرنێ یا ئاڤابوو بەری هاتنا مەسیحیەتێ؟

بەرماییێن شینواری و کەڤناتیا هندەک ژ ناڤێن دەڤەرێن بامەرنێ هەبوونا وێ بەری مەسیحیەتێ دسەلمینیت دیارە بامەرنێ سەنتەرەکێ گرنگێ دەستهەلاتێ

بوو.ئەڤ چەندە ژی ژ جهێن کەڤن دیاردبیت وەکی شکەفتا جەمالا ئەڤا راگەهاندنا وێ یا شینواری ل سالا١٩٥٢ ل سەر دەستێ(ئەحمەد حاج مەهدی) هاتیە کرن.دیسان ب هەبوونا کومەکا گورستانێن میتانیا ل بامەرنێ دیاردبیت سەنتەرەکێ ئاینی بوو دوو هزار سالا بەری زاینێ و ژیان لێ بەردەوام بوویە تا نها و دیسان بامەرنێ رولەکێ سەرەکی هەبوو ل سەردەمێ ئەشکانیا و تا نها ژی کارتێکرنا وان ل گورستانێن بامەرنێ یا دیارە، ب تایبەت ل دەڤەرا بەتەنا نەعوسکا وەکی مە ئاماژە پێ کری کو جهەکێ ئاینی بو.

ژێدەر:

#جیوئارکیولوجی: رامانـاوێ جوگرافیا شینواری یە.

١_مستەفا نوری بامەرنی:ئەڤەیە بامەرنێ،چابخانا زانا ،دهوک،٢٠٠٤.

٢_جمال بابان:أصول أسماو المدن والمواقع العراقيه،بغداد،١٩٨٦.

٣_أنور مايي:الاكراد فی بهدینان،چاپا دوویێ،چابخانا خەبات،دهوک،١٩٩٩.

٤_چەند سەرەدانەکێن مەیدانی